

IBN EZRA ON THE ASERET HADIBROT IN YITRO

וידבר אלהים יש שאלות קשות בפרשה הזאת. אמרו רבים כי השנים הדברים לבדם אמר השם. ועדותם שכתוב בדבור ראשון 'אנכי ה' אלהיך' ובשניה 'כי אנכי ה' אלהיך אל קנאי', ובשלישי כתוב 'את השם ה' אלהיך' וגם 'את אשר ישא את שמו לשוא' ולא אמר שמי, וברביעי 'כי ששת ימים עשה ה', 'על כן ברך ה', ובחמישי אמר 'אשר ה' אלהיך נותן לך'.

ויש לשאול איך יספר דבור אנכי בעשרת הדברים כי הוא המצוה והנה איננו מצות עשה ולא מצות לא תעשה. ושאלות קשות מאלה. והנה אנחנו קראנו זו הפרשה שהיא פרשת וישמע יתרו ראשונה, ופרשת ואתחנן שניה. והנה ראינו כי מתחלת אנכי ועד סוף 'את אשר ישא את שמו לשוא' אין שנוי בין שתי הפרשיות. ומתחלת 'זכור' עד סוף עשרת הדברים שנוי בכל מקום. בראשונה 'זכור' ובשנית 'שמור'. גם שם באחרונה תוספת 'כאשר צוך ה' אלהיך'. בראשונה 'ובהמתך' ובשניה תוספת 'ושורך וחמורך'. והקשה מכל אלה כי בראשונה כתוב טעם שבת: 'כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ', ואמר עוד 'על כן ברך ה' את יום השבת'. ואלה הפסוקים אינם כתובים בשנית רק טעם אחר: 'וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים' ואמר באחרונה 'על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת'. בראשונה כתוב שכר כבוד אב ואם שהוא 'למען יאריכון ימך' וכן בשני, רק הוסיף 'ולמען ייטב לך' גם הוסיף בכבוד אב ואם 'כאשר צוך ה' אלהיך'. בראשונה כתוב 'לא תרצח', 'לא תנאף', 'לא תגנוב', 'לא תענה'. בשניה כתוב 'לא תרצח', 'לא תנאף', 'לא תגנוב', 'לא תענה'. בראשונה כתוב 'על שקר' ובשנית 'על שוא'. בראשונה כתוב 'לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך' ובשנית 'ולא תחמד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך'. בראשונה אין כתוב 'שדה' ובשנית כתוב 'שדה'. בראשונה 'עבדו ואמתו' קודם 'שורו' וחמורו' ובשנית 'שורו וחמורו' לפני 'עבדו ואמתו'. בראשונה כתוב 'וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמרי' ובשנית 'את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם'.

וכאשר חפשו בדברי חז"ל מה אמרו על ככה מצאנו שאמרו 'זכור ושמור בדבור אחד נאמרו'. וזה הדבור קשה מכל הקושיות שהוא לנו כאשר אפרש. וחלילה חלילה שאומר שלא דברו נכונה כי דעתנו נקלה כנגד דעתם. רק אנשי דורינו יחשבו כי דבריהם כמשמעם ואיננו כן כאשר אפרש בסוף אחר שאזכיר הקושיות. ובאחרונה אפרש הדרך הישרה להסיר כל הקושיות והשאלות שבפרשה הזאת.

ולא יתכן שיאמר זכור ושמור בבת אחת רק במעשה נס. והנה נודה כי גם כאן יש לשאול למה לא נכתב בראשונה 'זכור ושמור' וגם כן בשנית. והנה מה נעשה באותם הפסוקים אם נאמרו בבת אחת כמו זכור ושמור ולמה לא הזכירו זה חז"ל. כי יותר יש לתמוה איך נאמרו במעשה נס פסוקים רבים בבת אחת ואין טעמים שוה כמו שתי מלות שטעמם אחד ושוה שתהיינה נאמרות בבת אחת. ואיך יאמר השם 'כאשר צוך ה' אלהיך'. ועוד מתי צוה לפני זה המעמד על כבוד אב והנה אין כתוב בראשונה 'למען ייטב לך'. אם כן אמר זה ולא אמר זה. ואיך יאמר 'לא תנאף' בוי"ו וגם 'לא תחמד בית רעך' ובשנית 'ולא תחמד אשת רעך'. ועוד איך יאמר 'עבדו ואמתו' ואחר כך 'שורו וחמורו' ויאמר בבת אחת הפך הדבר. ואין הדעת סובלת כל אלה הדברים.

והקשה מכל מה שהזכרתי כי כל פלא שנעשה על יד משה יש למקצתו דמיון והמשכיל יבין. והנה זה הדבור הפלא ופלא שהשם דבר 'זכור ושמור' בבת אחת והיה ראוי להיות זה כתוב ומפורש בתורה יותר מכל האותות והמופתים שנכתבו. ואם אמרנו אין דיבור השם כדיבור כל אדם הנה איך הבינו ישראל דבור השם כי האדם אם ישמע 'זכור ושמור' בבת אחת לא יבין לא זה ולא זה ואפילו מלה אחת כמו זכור אם לא ישמע הזי"ן לפני הכ"ף והרי"ש לא יבין מה דבר המדבר. והנה ידענו כי הרגשת העין נכבדת מהרגשת האזן כי ידענו בראיות גמורות כי רגע הראות הברק לעין הוא רגע הרעם רק העין ראתה מרחוק והאזיר מביא הקול אל האזן והליכתו לאט ולא יגיע אל האזן רק אחר עבור הרגע. והאותיות שהאדם מדבר במ דמותם נכתב באזיר על דרך מוצאם מהחמשה מקומות ולא על דרך המכתב שהוא ביד בן אדם והנה כל אות הזי"ן נכנס באזן קודם כ"ף וי"ו רי"ש. והנה אם נאמר פלא היה שנאמר זכור ושמור בבת אחת איך תשמע האזן. ואם נאמר גם פלא היה שתשמע האזן שתי מלות בבת אחת שלא כמנהגה לשמוע שתי אותיות למה לא הזכירו זה חכמים ז"ל שהוא כבוד מן הדבור בבת אחת.

ומה נעשה בקושיות הנשארות משנוי הפסוקים שאין טעמים אחד כמו זכור ושמור והכתוב בשנייה ולא בראשונה. גם איך נתקן 'לא תחמד בית רעך' עם 'ולא תחמד אשת רעך' גם ההפוכים. ולא אוכל לפרש לך כל אלה עד שאפרש לך מוסר דרך לשון הקדש. והשם הוא עדי ויודע סודי כי לולי שהוצרכתי לפרש אלה הקושיות הייתי מחריש ולפני שאפרש אתקן דברי חז"ל.

אמר אברהם המחבר: משפט אנשי לשון הקדש פעם יבארו דבורם באר היטיב ופעם יאמרו הצורך במלות קצרות שיוכל השומע להבין טעמים. ודע כי המלות הם כגופות והטעמים הם כנשמות. והגוף לנשמה הוא כמו כלי. על כן משפט כל החכמים בכל לשון שישמרו הטעמים ואינם חוששים משנוי המלות אחר שהם שוות בטעמן והנה אתן לך דמיונות. אמר השם לקין 'ארור אתה מן האדמה כי תעבוד את האדמה. לא תוסף תת כחה לך נע ונד תהיה בארץ' (בראשית ד, יא/יב). וקין אמר 'הן גרשת אותי היום מעל פני האדמה' (שם יד). ומי הוא שאין לו לב שיחשוב כי הטעם אינו שוה בעבור שנוי המלות. והנה אמר אליעזר 'הגמאיני נאי' (שם כד, יז) והוא אמר: 'ואומר אליה השקיני נאי' (שם, מה). אמר משה 'בכור השבי אשר בבית הבור' (שמות יב, כט) וכתוב: 'בכור השפחה אשר אחר הריחים' (שמות יא, ה). ומשה הזכיר התפלה במשנה תורה שהתפלל על ישראל בעבור העגל ואינו דומה לתפלה הנזכרת בפי' כי תשא למי שאין לו לב להבין.

והכלל, כל דבר שנוי כמו חלום פרעה ונבוכדנצר ואחריהם רבים תמצא מלות שונות רק הטעם שוה. וכאשר אמרתי לך שפעם יאחזו דרך קצרה ופעם ארוכה כך יעשו פעמים להוסיף אות משרת או לגרוע אותו והדבר שוה. אמר ה' 'ותכלת וארגמן' (שמות כה, ד) ומשה אמר 'תכלת וארגמן' (שמות כח, ו). אמר ה': 'יאבני שהם' (שמות כה, ז) ומשה אמר: 'ואבני שהם' (שמות לה, ט). וכאלה רבים ושניהם נכונים כי הכתוב בלא וי"ו אחז דרך קצרה ולא יזיק גם הכתוב בוי"ו לא יזיק בעבור שהוסיף לבאר. והנה הוי"ו שהיא נראית במבטא הפה אין אדם מבקש לו טעם למה נגרע ולמה נכתב ולמה נוסף כי זה וזה נכון והנה על הנראה שיבוטא בו לא יבקש עליו בכתב טעם א"כ למה נבקש טעם בנח הנעלם שלא יבוטא בו כמו מלת 'לעולם' למה נכתב מלא או למה חסר. והנה בני הדור יבקשו טעם למלא גם לחסר ואלו היו מבקשים טעם לאחד מהם או שמנהג היה לכתוב הכל על דרך אחד הייתי מחריש. והנה אתן לך משל: אמר לי אחד כתוב לרעי וזה כתוב 'אני פלוני אוהבך לעולם'. וכתבתי 'פלני' בלא וי"ו 'אהבך' ג"כ בלא וי"ו 'לעולם' חסר. ובא ראובן ושאלני למה כתבת חסרים. ואני אין לי צורך לכתוב רק מה שאמר לי. ואין לי חפץ להיותם מלאים או חסרים. אולי יבוא לוי ויודיעני איך אכתוב. ולא ארצה להאריך רק המשכיל יבין.

ועתה אפרש לך השאלות הנזכרות. דע כי עשרת הדברים כאשר הם כתובים בפרשה הזאת השם אמרם כולם כי כתוב 'וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמרי'. ותחלתם 'אנכי' וסופם 'וכל אשר לרעך'. וגם משה אמר כאשר הזכיר עשרת הדברים בשנית 'את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם' ואין הפסק ביניהם. ועוד כאשר נכתבו כולם באצבע אלהים כן אמרם השם כלם. והעדות שהביאו שהכתוב בדבור השלישי והרביעי והחמישי אינו על דרך המדבר יש להשיב אחרי שקבלת זה ה' להיות לך אלהים ע"כ אמר: 'לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא' גם 'כי ששת ימים עשה ה'. ועוד כי משפט אנשי לשון הקדש לדבר ככה. כתוב 'לא ילין חלב חגי' (שמות כג, יח) ואחריו כתוב 'תביא בית ה' אלהיך' ורבים כאלה.

והאומרים כי דבור 'אנכי' אינו מעשרת הדברים בזה נחלקו. י"א 'לא יהיה לך' הוא הדבור הראשון, והשני 'לא תעשה לך פסל'. וזה אינו נכון כי מענין אחד הוא זה וזה בין בסתר בין בגלוי בין באמונת הלב בין במעשה. והנה בדבור זכור אתה ובנדך ובתך בסתר ובגלוי והכל מצוה אחת. ואחרים אמרו כי 'לא תחמד בית רעך' דבור תשיעי והדבור עשירי 'לא תחמד אשת רעך'. וראיתם כי ה' אמר פעמים 'לא תחמד' כי החמוד הוא על שני דברים. האחד יוצא למעשה כמו גזל וכמוהו ואל יחמד איש את ארצך שאם זה החמוד בלב היה א"י רעה, ולא תחמד השני הוא בלב על כן הוצרך משה לפרש לא תתאוה.

גם זה דברי הבל כי מה טעם יזכור הגזל עם הבית לבדו והנה לא הזכיר האחרים עמו. והנה אתן לך מדברי משה ראייה שאלה לא דברו נכונה. הנה ה' אמר 'לא תחמד בית רעך' ומשה אמר 'לא תחמד אשת רעך'. ולפי דעתם שלא תחמד השני הכתוב בפרשה הזאת הוא בלב והראשון גזלת הבית והנה משה הפך הדבר כי אמר עם ולא תתאוה בית רעך ואמר עם לא תחמד שהוא הגזל אשת רעך. והנה

נשחת טעמים והאמת כי דבור אנכי הוא הראשון כאשר אפרשנו במקומו.

ועתה אדבר על זכור ושמור. דע כי הטעמים הם שמורים לא המלות. והנה יצחק אבינו אמר לעשו 'בעבור תברכך נפשי בטרם אמות' (בראשית כז, ד) ורבקה אמרה ליעקב ששמעה שאמר 'ואברכך לפני ה' לפני מותי' (שם ז) כמו בטרם אמות. א"כ מה טעם להוסיף לפני ה'. התשובה היא ידעה כי יצחק נביא לה'. והברכה שיברך בדרך נבואה היא. על כן אמרה ליעקב לפני ה'. והנה היא כמו מפרשת טעם הברכה. וככה עשה משה כי עשרת הדברים הכתובים בפרשה הזאת דברי השם בלי תוספת ומגרעת והם לבדם הכתובים על לוחות הברית. לא כאשר אמר הגאון כי זכור הוא בלוח האחד ושמור בלוח השני. ועשרת הדברים הכתובים בפי' ואתחנן הם דברי משה. והראיה הגמורה ששם כתוב פעמים כאשר צוה ה' אלהיך. ודע כי באחרית מוח הראש הוא הזכירה והמקום מקום משמרת הצורות. והנה הזכירה כוללת השמירה. וטעם זכור שיזכור כל יום אי זה יום הוא מהשבוע וכל זה בעבור שישמור היום השביעי שלא יעשה בו מלאכה. והנה טעם הזכירה היא השמירה. וכאשר אמר ה' זכור הבינו כל השומעים כי טעמו כמו שמור כאילו בבת אחת נאמרו. ולא הוצרך משה להזכיר בשנית טעם כי ששת ימים עשה ה' כי בתחלה אמר 'כאשר צוה ה' אלהיך' כאילו אומר ככתוב בתורתך בדבור זכור עד ויקדשהו. ובעבור שה' צוה שישבות העבד והאמה ולא פיי' ה' למה זה פיי' משה טעמו ואמר זה שצוה ה' שישבות העבד בעבור שתזכור שהיית עבד כמוהו במצרים ויפדך ה'.

ודע כי השמונה דברים כולם מצות לא תעשה ודבור 'כבד' הוא מצות עשה. ומשקול הדעת שנטע ה' בלב האדם חייב כל אדם להטיב למי שייטיב לו. והנה הבן לא יצא לעולם רק על יד אבותיו והם גמלוהו וטפחוהו ורבוהו והשקוהו והאכילוהו והלבישוהו חייב לכבדם כל ימיו כי הם היו לו הסבה להיותו חי על פני האדמה על כן שכרו למען יאריכון ימיו. ובעבור כי ה' נפח בו נשמה על ידי האבות שתקנו הגוף צוה שייכבדו אבותיו כי מי שייכבדם הוא מכבד את ה'. והנה משה פירש ואמר 'כבד את אביך ואת אמך' ואמר 'כאשר צוה ה' אלהיך' כי השכר הוא על מצות עשה והעונש על מצות לא תעשה כאשר אפרש בפי' לא תאכלנו (שם יב, כה). והנה אמר משה שאתה חייב לכבד האבות למען יאריכון ימיו. וזה החיוב הוא בשקול הדעת גם בעבור שצוה ה' שתכבדם יהיה לך עוד שכר טוב והוא למען ייטב לך בעבור ששמעת בקול ה'. והנה דברי משה כאשר מפורש בדברי רבקה.

וכבר אמרתי כי 'אבני שהם' ו'אבני שהם' שוה הוא. ג"כ 'לא תנאף' ו'לא תנאף' ו'שוא' ו'שקר' בני אב אחד הם. גם 'תחמוד' ו'תתאוה' מבטן אחד יצאו. וה' אמר 'לא תחמד בית רעך' כי אנשי השכל יקנו בית ואחר כן אשה. ואחר כן עבד ואמה ושור וחמור לחרוש שדהו. וככה הם סדורים בפרשה הזאת. ומשה סדרם על דרך אחרת כי הבחורים הם חומדים אשה תחלה ואחר כך בית וכנגד הבית והשדה הקדים שור וחמור שיחרוש בהם ואח"כ עבד ואמה וכלל באחרונה וכל אשר לרעך כאשר כלל ה'. ובעבור כי בדברי משה דברי ה' מעורבין על כן כתוב: 'את הדברים' ולא 'כל הדברים' כאשר כתוב בראשונה.